

O UTVRĐIVANJU ZAGREBAČKOGA GRADECA 1557—59.

Ivan Kampuš

U svojoj knjizi »Zagrebački Gornji grad nekad i danas« (1967) Lj. Dobronić je ukazala na neke neriješene probleme iz topografije zagrebačkoga Gradeca. Tako npr. za Stivalićevu kulu (danas Visoka ul. 22) navodi da se »na jugozapadnom brežuljku nekadašnjeg Gradeca (Gornjega grada) dizala jedna od kula gradskih utvrda koja je ucrtana i na najstarijim prikazima Zagreba: na onome iz trećeg decenija 16. stoljeća, dobro se vidi na nacrtu iz prve polovine 17. stoljeća, a naročito na Bužanovu akvarelu iz 1792. godine«.¹ Ona s pravom taj objekt povezuje s problemom Mesničkih vrata i obranom Gradeca s jugozapadne strane. Prihvaćajući mišljenje N. Klaić da su Mesnička vrata nekad smještena na mjestu današnjih Kapucinskih stuba, promijenila u sredini XVI st. položaj i bila podignuta na raskršću Mesničke i Streljačke ulice, Lj. Dobronić ističe da se u vrijeme gradnje novih Mesničkih vrata spominje i izgradnja nove kule uz ta vrata kao i obnova utvrde kod Mesničkih vrata. Međutim, ona nije sigurna da li se ti podaci odnose na ovu kulu na brijegu (Stivalićevu kulu) ili na koji drugi objekt uz Mesnička vrata.²

Da bismo u rješavanju toga problema krenuli korak dalje, potrebno je još jednom uzeti u obzir sve podatke koji u suvremenim izvorima govore o Mesničkim vratima i Mesničkom tornju i na temelju njih utvrditi, koji su objekti prikazani na dosad najstarijem poznatom prikazu Zagreba iz trećeg decenija XVI stoljeća. Objasnjavajući taj plan Zagreba, objavljen u zbirci »Stari planovi Zagreba«, Lj. Dobronić među ostalim tvrdi³ »da je najviše pažnje na nacrtu posvećeno bedemima [...] kula ima više okruglih i četverouglastih i one se uglavnom podudaraju sa sačuvanim ostacima. Ističu se Lotrščak uz vrata Dverce — južnog zida, Kamenita vrata i jedna okrugla kula istočnog, Popov toranj na sjeveru, nešto zapadnije od njega Nova vrata (kasnije Opatička), na jugozapadu Velika kula (kasnije zvana Stivalićeva — ugrađena u Pongračevu kuću u Visokoj ulici 22) Mesnička vrata i konačno kule uz današnji Grič.«⁴

Iako je Lj. Dobronić i ovom prilikom upozorila da oko datiranja spomenutog nacрта ima dosta neriješenih problema i da zbirke, kojima ti nacrti pripadaju potječu iz XVII st., ona se složila s datacijom Đ. Szaboa, koji ih je na temelju tornja katedrale smještenog na sjevernom zidu datirao između 1519. i 1526. i zaključila »da su danas poznati nacrti iz 17. stoljeća kopija nekog danas nepoznatog iz trećeg decenija 16. stoljeća«.⁵

¹ Lj. Dobronić, *Zagrebački Gornji grad nekad i danas*, Zagreb 1967, 145.

² N. dj., 145, 146.

³ *Stari planovi Zagreba*, Zagreb 1961, 7.

⁴ N. dj., 6.

⁵ Na i. mj.

U Beču sam dao presnimiti spomenuti najstariji nacrt koji prikazuje zagrebački Gradec i Zagreb. U dijelu slike s prikazom utvrđenoga Gradeca dobro se vide nenatkrta varoška vrata: Mesnička na jugozapadu, Dverce na jugu, i Kamena vrata na istoku.⁶ Međutim, još prije velikih radova iz 1557. općina je odlučila da varoška vrata pokrije krovnom konstrukcijom. 26. IV 1555.⁷ upisano je u varoškim računima da su kupljene hrastove grede potrebne »ad cooperturam et eciam tectos faciendos portarum ciuitatis videlicet de macellis ac noue necnon lapidee et parua vocatarum«.⁸ Za 2.714 boljih hrastovih greda plaćeno je 38 fl. 18 d. 2 b, a 29. IV za 714 manjih greda isplaćeno je 7 fl. 14 d. Osim toga građevnog materijala kupljene su posebne letve za krov i 12.000 manjih željeznih čavala nabavljenih u Ljubljani.⁹ Iste godine, 4. kolovoza, četiri tesara su pokrivala šest dana stara Mesnička vrata,¹⁰ i ona su prije rušenja 1557.¹¹ bila već gotovo dvije godine pod krovom.

Vijesti o pokrivanju varoških vratiju pokazuju također da spomenuti plan Zagreba moramo datirati u prvu polovinu XVI stoljeća. Naime, na njemu su ucrtana stara nenatkrta Mesnička vrata i stanje utvrđene kraljevske varoši na brdu Gradecu prije velikih promjena koje su 1557. izvršene na njegovu jugozapadnom obrambenom potezu.

Nakon ovog zaključka postavlja se pitanje gdje se nalazio toranj koji se u najstarijem planu vidi uz Mesnička vrata. U suvremenim izvorima iz XVI st. spominje se uz vrata i toranj pod nazivom »turris de macellis«. Tako je 22. VII 1547. kamenar Laurencije tri dana zidao prozore u Mesničkom tornju, u kolo-vozu i. g. tesar Fait Kranjec postavio je u tornju velike grede, a i kamenar Erhard obavio je na njemu neke radove.¹² God. 1551. kupljena je drvena građa za pokrivanje tog tornja, a za izvršeni posao natkrivanja isplaćeno je 14 fl. 50 d.¹³ I 1555, kad su tesari šest dana pokrivali Mesnička vrata, oni su ponovo pokrili krov Mesničkog tornja.¹⁴ Taj se toranj, dakle, nalazio blizu Mesničkih vratiju i to se u izvorima za g. 1547, 1551. i 1555. ističe riječima: »turris ciuitatis ad portam macellorum« ili »turris ciuitatis ad portam carnificum«.¹⁵

Da bismo tačnije odredili položaj starih Mesničkih vrata, pa prema tome i Mesničkog tornja, potrebno je upozoriti na još neke podatke koji će poslužiti da te objekte sigurnije lociramo.

U listopadu 1556. Nikola, kamenar s Kaptola, radio je četiri dana na varoškom zidu u uglu pokraj opatica »in aperiendis et eciam murandis fenestris«, a 25. XII je kovač Stjepan taj posao završio.¹⁶ Istog dana isplaćena su tesarima

⁶ V. sliku u prilogu.

⁷ E. Laszowski, Monumenta historica libere regiae civitatis Zagabriae XIII, 1931, 286 (dalje samo broj sveska MHZ).

⁸ XIII, 287.

⁹ Bolje hrastove grede kupljene su u Božjakovini, manje grede slabije kvalitete u Božjakovini i Glavnici (XIII, 287).

¹⁰ Tesari Ant. Glavičić, N. Miklec, And. Glavičić, J. Martoloz plaćeni su svaki 12 d. po danu (XIII, 289).

¹¹ XIII, 352, 356, 357, 261, 263—265.

¹² XIII, 277.

¹³ XIII, 280.

¹⁴ »Eadem die (4 VIII) Anthonio Glawychych pro labore [...] in porta carnificum et eciam in thuri ibidem magna eandem turrim et portam coperiendo« (XIII, 330),

¹⁵ XIII, 277, 280.

¹⁶ XIII, 346, 347.

Miheru, Grguru i Blažu Kranjcima 2 fl. »pro preparacione domus et sustentaculi maioris bombarde«. ¹⁷ U svibnju 1557. kupljene su dvije velike grede »ad sustentaculum« velike bombarde smještene »retro moniales« ili, prema drugom zapisu »in angulo penes moniales«. ¹⁸ Nedaleko tog samostana opatica nalazila se crkva B. D. Marije ¹⁹ i groblje na kojem su u XVI st. bili pokopani neki građani Gradeca ²⁰ Sjeverozapadnije od te crkvice, kao što se vidi i na spomenutom najstarijem nacrtu, dizao se varoški toranj, od kojeg su tekla dva zida. Njegov istočni zid činio je ugao s južnim varoškim zidom ²¹ i u tom je uglu bila smještena velika bombarda, a nedaleko od nje nalazio se često spominjani samostan opatica. Usporedo s tim zidom tekao je drugi zid, koji vjerojatno nije bio od kamena i završavao je sa starim Mesničkim vratima smještenim na današnjem Griču. Na njih se dalje nadovezivao zapadni varoški zid i Mesnički toranj kojem su ostaci sačuvani vjerojatno u osnovama kuće na Griču br. 1. Štaviše, i pisani izvori potvrđuju takav smještaj tih vratiju. U srpnju 1557. kamenari iz Samobora i Brežica i radnici B. Zorman, J. Kilcar, M. Klobučar, I. Brus, J. Venčerlin i N. Vrenter počeli su s rušenjem starih Mesničkih vratiju i lomili kamenje »penes moniales in fundamento vetusto«. ²² Rušenje starih vratiju nastavljeno je u toku srpnja i kolovoza. Radnici su sami nosili kamenje na mjesto gdje su se gradila nova vrata koja su bila dovoljno blizu ²³ da ga nije trebalo voziti kao npr. kamenje iz porušenih kuća, koje su kolima dopremali na novo gradilište. Podatak da su Mesnička vrata bila »penes moniales« ponavlja se neprekidno u računima prilikom isplata radnika koji su ih rušili 1557, a njihov položaj na današnjem Griču pokazuje i nacrt iz XVI stoljeća. Tesari A. Glavičić, J. Martoloz i M. Slanina porušili su 19. IX 1559. »tecturam et bastionem supra portam carnificum«. ²⁴ Međutim, kula kraj starih vratiju nije bila srušena. Dva mjeseca

¹⁷ XIII, 347.

¹⁸ U registru tridesetinskih novaca iz 1557. isplaćeno je 9. V 28 d. za dvije velike grede (XIII, 299). Među računima izdataka iz vremena suca Zalotnokija pod istom godinom iskazan je isti izdatak (XIII, 347).

¹⁹ U oporuci iz 1591. Doroteja Bledović predaje svoje tijelo »ad sepeliendum ecclesiae beate virginis... apud moniales extructe« i ostavlja spomenutoj crkvi 2 fl. i 2 crvena rupca (XVI, 30, 31).

²⁰ Posmrtni ostaci počivali su pokraj crkve na pokrivenom prostoru. God. 1588. sudac I. Jakopović dao ga je ponovo prekriti (XVI, 261).

²¹ V. sliku u prilogu.

²² XIII, 301. Da se radi o starim Mesničkim vratima, vidi se iz obračuna tridesetinskih novaca. Prilikom isplate 6. VII 1557. upisano je: »fundamentum porte carnificum inceptum est fodi«. Isti posao oko novih vratiju nastavlja se 7. VII, a toga su dana isplaćeni i oni radnici koji su radili »penes moniales in fundamento vetusto« (XIII, 301). O starim Mesničkim vratima govore i ove isplate: »eodem die (10. VII) P. Throyan et Jacobo Kylczar pro labore duorum dierum in fraccione veteris fundamenti penes moniales« (XIII, 302); »20 die eiusdem mensis (iulii) quattuor lapicidis pro labore vnus diei in fraccione lapidum in porta carnificum« (XIII, 356); »29 die mensis iulii septem laboratores fractores videlicet et effossore lapidum penes prefatum monasterium sanctimonialium...« (XIII, 304); »eadem die (29 VII) Stephano pileatori Posesecz pro duorum et dimidii dierum laborum in fraccione lapidum in porta carnificum facto (!) soluti sunt den 25« (XIII, 304); 30 die eiusdem mensis ex eisdem laboratoribus saltem quattuor in eadem fraccione lapidum ibidem apud monasterium sanctimonialium (XIII, 305); »20 die eiusdem mensis (VII) quattuor lapicidis pro labore vnus diei in fraccione lapidum in porta carnificum facto« (XIII, 356).

²³ XIII, 264, 265, 304.

²⁴ XIII, 402.

kasnije Ivan Hans iz Ljubljane radio je tri dana na obnavljanju i pokrivanju braništa koje se nalazilo na varoškom zidu »apud turrim de macellis«²⁵ tj. pokraj stare Mesničke kule. Spomenuti toranj starih Mesničkih vrata bio je već u XIV st. u privatnom posjedu. God. 1400. Katarina, Demetrije i Jakob, djeca Petra iz Hrastovice,²⁶ prodali su ga sucu Kunu Latinu,²⁷ pa se on u XV st. po novom vlasniku naziva »turris Chon«.²⁸ U XVI st. se taj toranj javlja u izvorima kao »turris de macellis« i navodi se, kao što je već rečeno, da je smješten uz Mesnička vrata.²⁹ Nakon 1557. Mesnički toranj naziva se samo »turris de macellis«,³⁰ »thurris de sub macellis«³¹ ili »turris in macellis«³² i o njemu se više ne kaže da se nalazi pokraj vratiju, jer su stara vrata bila porušena, a pokraj novih Mesničkih vratiju bio je u izgradnji novi toranj.

Nakon što sam upozorio da stari Mesnički toranj nema nikakve veze sa Stivalićevom kulom, već da se on nalazio na današnjem Griču i da od 1557. do 1559. nije bio srušen, potrebno je također revidirati Tkalčičevo mišljenje o kamenom okviru Gradeca, koje je i Lj. Dobronić preuzela.³³ On je tvrdio da je taj okvir imao izgled trokuta s vrhom na sjevernoj strani. »Krača stranica trokuta bijaše prema jugu. Gradski zid izveden bje tu od vrška nad Tuškancem (Pongračeva kuća) sve do istočnog rta nad Dugom ulicom (Štrossmayerova šetališta). I na jednom i na drugom rtu dizaše se kula. Od mjesta današnje Pongračeve kuće zid se taj spuštaše do Mesničkih vratah nizbrdo, a od ovih vratah uzbrdo opet na današnji plateau Grič, gdje se je opet dizala kula, od koje je zid današnjim Štrossmayerovim šetalištem vođen od sredine istoga šetališta do istočnoga rta iznad Duge ulice, gdje je opet bila podignuta kula. Zapadni zid vođen nad rubom brda, tj. današnjom Visokom i Demetrovom ulicom do 'Popova turna' (danas kula na Vrazovom šetalištu)«. Prema Tkalčičevu mišljenju, kameni okvir Gradeca bio je uvijek isti. On je, naime, poznati nacrt utvrđenog Gradeca, koji prikazuje situaciju iz prve polovine XVI st., projicirao na tada još neizgrađene objekte — Stivalićevu kulu i nova Mesnička vrata. Zbog toga i tvrdi da se gradski zid »od mjesta današnje Pongračeve kuće [...] spuštaše do Mesničkih vrata« a da je zapadni zid tekao »nad rubom brda tj. današnjom

²⁵ XIII, 408—409. U ovom slučaju pokriva se i popravljja staro branište (propugnaculum, bastia) oštećeno od požara sijena.

²⁶ IX, 112.

²⁷ Chun sin Ivana javlja se u izvorima od 1392, kad je u Gradecu kupio neki vrt (IX, 59). On je ugledni građanin i nekoliko puta je biran za varoškog suca: 1400 (IX, 112), 1422 (VI, 108, II, 39) i 1427 (IX, 129).

²⁸ U posjedu P. Wolsperga spominje se od 1475. vrtić koji se nalazio »extra murum sub turre Chon olim judicis nostri« (XI, 24).

²⁹ XIII, 277, 280.

³⁰ God. 1559 (XIII, 408, 409).

³¹ God. 1561 (XIV, 197).

³² God. 1572 (XVI, 195). Za mesnice (macella, macellum), vlasništvo općine, nabavljena je 1584. drvena građa za pokrivanje krovova. Posao su obavili tesari uz nagradu od 40 d. (XVI, 243, 244). God. 1588. kupljene su borove grede za pokrivanje mesnica (XVI, 277). Od XV st. općinske mesnice se nalaze na zapadnom dijelu Gradeca u blizini starih Mesničkih vratiju. Stanovnici četvrte insule čuvali su ključeve tih vratiju. Nedaleko od njih nalazila se i kula koja je zbog blizine mesnica prozvana Mesnička kula (II, 68).

³³ Stari planovi, 6; Zagrebački Gornji grad, 7.

Visokom i Demetrovom ulicom do „Popova turna“.³⁴ Međutim, na osnovi suvremenih izvora znademo da su u drugoj polovini XVI st. započeli opsežni fortifikacioni radovi, koji su na jugozapadnom dijelu promijenili dotad poznati izgled utvrđenog Gradeca. Spomenuti najstariji nacrt gradskih bedema i kula prikazuje izgled grada prije tih velikih radova. Naime, u prvoj polovini XVI st. utvrđeni Gradec sliči trokutu s vrhom kod Popova tornja. U to vrijeme njegovi bedemi okružuju prirodnu uzvisinu brežuljka Gradec, koja se na zapadu spuštala prema udolini kojom danas teče Mesnička ulica, a malo širi usjek kojim je nekad tekao potok Medveščak dijelio ju je na istoku od kaptolsko-biskupskog brežuljka. Zbog toga je i zapadni zid tekao od Popova tornja Demetrovom ulicom i ivicom brda prema današnjoj Mesničkoj ulici do Griča, gdje se za obranu tog dijela nalazio i stari Mesnički toranj. Zid je tekao preko nedalekih starih Mesničkih vratiju do kule podignute u blizini crkvice bl. djevice Marije i dalje na južni zid i njime do istočnog rta iznad današnje Duge ulice. Od tog rta zid je prolazio današnjom Opatičkom ulicom i završavao na sjevernom rtu trokuta kod Popova tornja.

Teško ugrožena od turske opasnosti u XVI st. općina zagrebačkog Gradeca na sve strane moli za pomoć; osim novaca traži i vojnike za obranu varoši.³⁵ Novčana sredstva kojima sama raspolaže nisu bila dovoljna ni za tekuće održavanje zidina i kula, a kamo li za dopunske radove na obrambenom sistemu. Međutim, naročita opasnost zaprijetila je Gradecu nakon što je 4. V 1545. vojska bana N. Zrinskoga i kapetana J. Wildensteina bila poražena kod Konjšćine.³⁶ Godine 1548. Gradec traži pomoć za utvrđivanje varoši i od kralja Ferdinanda I.³⁷ No tek 17. V 1552. ban N. Zrinski piše T. Nadaždu da se sastao u Gradecu s I. Lenkovićem da razmotre kako da se grad utvrdi i da po kraljevu nalogu započnu s radovima i to s novcem od tridesetine, od kojeg u općinskoj blagajni nije našao ni obola. Budući da varoš nije primila ni onih 2000 guldena koje je prema vladarevoj želji slavonska tridesetnica trebala da isplati banu i L. Zekelu,³⁸ veliki radovi na utvrđivanju Gradeca nisu ni tada započeli. Tek 1557, kada je turska opasnost ponovo ozbiljno ugrozila njegov opstanak,³⁹ pod općinskim rukovodstvom koje je preuzelo svu brigu da organizira radove, zahvaljujući prikupljenom tridesetinskom novcu potrebnom za plaćanje radnika, zanatlija i nabavu građevinskog materijala, započinje velika izgradnja na jugozapadu, tj. na dotada najslabije utvrđenom dijelu varoši. Iz varoških računa izdataka, napose tridesetinskog novca, za 1557, 1558. i 1559. možemo pratiti iz dana u dan gotovo tri godine radove koje su zanatlije i radnici obavljali na

³⁴ I, str. XI.

³⁵ XII, 269, 277.

³⁶ XII, 269—270; vidi V. Klaić, *Povjest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX st.*, III/1 1911, 162, 163.

³⁷ U pismu od 26. IX Ferdinand I piše sucu, prisežnicima i građanima Gradeca: »Vestris precibus inclinati, curabimus quamprimum fieri poterit, illam pro quiete et permansione vestra bene muniendam, atque ob id breui murarios etiam istuc mittendos, qui menia et alia loca munienda videre et perlustrare debeant«. (XII, 301.)

³⁸ I. Kampuš, *Prilog poznavanju tridesetine u XVI st.* (S osobitim obzirom na registre prihoda od tridesetine zagrebačkih trgovaca i račune zagrebačkog Gradeca), HZ XIX—XX, 1968, 210, bilj. 95.

³⁹ XII, 360, 361, 368; v. Klaić, n. dj., 205—210, 215—218.

novom jugozapadnom fortifikacionom sistemu Gradeca. U to vrijeme utrošeno je 1440 fl. 66 d. 2 b.⁴⁰ i to najveći dio za isplatu radova.

U vrijeme suca M. Zalatkija stigli su 5. srpnja 1557. kamenari iz Brežica i Samobora, pozvani od općine da zidaju Mesnička vrata. Među njima je najugledniji bio neki magister Hans iz Brežica.⁴¹ On je, zajedno sa svojim drugovima,⁴² 6. VII počeo kopanjem temelja za nova vrata uz pomoć 6 radnika grabara. Drugog je dana isti posao nastavljen a 8. i 9. srpnja navedeni kamenari rušili su stara Mesnička vrata.⁴³ Između 10. i 28. srpnja oni 9 dana zidaju nova vrata i uz njih su pomoćni radnici,⁴⁴ koji miješaju vapno, lome i donose kamen iz staroga temelja.⁴⁵ Od 29. do 31. srpnja na zidanju vratiju rade samo 4 ka-

⁴⁰ Kampuš, n. dj., 215. U razdoblju od 1535—93. raspolazemo samo za dvadeset godina s računima izdataka tridesetinskog novca koji je bio namijenjen za popravak i održavanje varoških utvrđenja. Najveća svota u iznosu od 1440 fl. 66 d. 2 b. utrošena je od 1557—59, kada se izgrađivao jugozapadni obrambeni sistem na Gradecu. Veći izdaci tridesetinskih novaca evidentirani su i 1547, 1552. i 1555 (Kampuš, n. dj., 215). Doduše, 1547. isplaćeno je iz tridesetinskih novaca 2452 fl. 99 d. 1 b., ali je od tog novca 2381 fl. 54 d. 2 b. utrošeno za plaću vojnika, nabavu i prijevoz oružja, odštetu građanima i dr. (XIII, 252, 253, 275, 276). Od 38 fl. 2 b. utrošenih 1552, 100 fl. 40 d. isplaćeno je za pješake i topdžije (XIII, 283). Od utrošenih 669 fl. 60 d. tridesetinskog novca iznos od 192 fl. 81 d. 2 b. nije isplaćen za popravak zidina i kula nego za druge općinske potrebe (XIII, 290, 294, 295, 324, 332—335, 339, 340).

Za razdoblje od 1557—59. upotrijebio sam ove izvore: *Registrum exitus pecuniarum tricesimalium* libere ciuitatis Montisgrencensis Zagrabienensis in anno 1557, tempore videlicet primi anni iudicatus egre(gii) Mathei Zalathnoky ad structuram et alias nec(essitates) eiusdem ciuitatis per eum factus (!) sequitur (XIII, 259—270; dalje Registar I iz 1557). *Registrum pecuniarum tricesimalium in necessitates lib. regiae civitatis Zagrabiae expensarum Anno domini millesimo quingentesimo quinquagesimo septimo* (XIII, 299—307; dalje Registar II iz 1557). *Registrum pecuniarum tricesimalium in necessitates lib. regiae civitatis Zagrabiae expensarum: Expense factae tempore iudicatus Mathei Zalathnoky anno 1557* (XIII, 347—357; dalje Registar III iz 1557). *Anno domini millesimo quingentesimo quinquagesimo octauo* (XIII, 307—320; dalje Registar I iz 1558). *Anno 1558* (XIII, 357—365; dalje Registar II iz 1558). *Registrum expensarum fossati ciuitatis Montis (Grencensis) Zagrabienensis ante portam carnificum et porte eiusdem in anno domini millesimo quingentesimo quinquagesimo (octauo), tempore iudicatus egregii Mathei literati Zalath(noky)* (XIII, 367—388; dalje Registar III iz 1558). *Anno 1559* (XIII, 365—367; dalje Registar I iz 1559). *Registrum exitus pec. trices. ciuium libere regie ciuitatis Montisgrencensis Zagrabienensis, in anno domini 1559, tercii videlicet iudicatus egregii Mathei Zalathnoky, ad portam nouam carnificum et fossatum, ceterasque necessitates eiusdem ciuitatis factus (!)* (XIII, 388—409; dalje Registar II iz 1559).

⁴¹ Isti dan magister Hans je isplaćen s 1 fl. za radove koje će obaviti on i njegovi drugovi.

⁴² Osim njega rade kamenari Lorinc iz Samobora, Juraj Šlegel iz Radovlice, Luka sin Lorincov, Hans Radetić i Hans Knop (XIII, 261).

⁴³ XIII, 262, 265, 301, 305, 352.

⁴⁴ Kamenari su bili plaćeni 10 kruc. na dan a grabari 10 d. Broj radnika koji pomažu kamenarima nije uvijek isti. 15. VII bilo ih je 5; 19. VII 8; 24, 28, 29. i 30. VII 7 radnika, a inače samo 4 (XIII, 261—265). Prema registru I iz 1557, uz kamenare su 8, 9. i 10. VII radili B. Zorman, I. Zorinec, P. Trajan (XIII, 261, 262). Onim kamenarima koji su zidali 15. VII pomagali su radnici M. Makarić, P. Veselinić, J. Mesarić i Blaž Veliki. Isti se spominju i 16. VII (XIII, 262).

⁴⁵ U dva navrata je spomenuto da ti radnici lome kamenje kod opatica (XIII, 264, 265). Da su odatle nosili kamenje na mjesto izgradnje novih vratiju govore obrazloženja uz isplate od 21, 27 i 31. VII 1957: »Et quatuor turbatoribus cementi atque eiusdem et lapidum administratoribus et lapides a monialibus tulerunt«; »qui lapides apud sanctimoniales frugerunt et illos ad portam eandem comportarunt«;

menara, jer su H. Radetić i H. Knop napustili posao.⁴⁶ Prema drugim podacima, kamenari Hans, Laurencije, Luka i Juraj od 12. VII počinju zidanjem temelja kule Mesničkih vratiju, a za buduće poslove je svaki dobio po 3 fl.⁴⁷ Od 23. VII⁴⁸ do 4. VIII dobili su još 12 fl. kao plaću za neke poblize nepoznate poslove.⁴⁹ Iako oni 12. VIII lome kamen u porušenim kućama,⁵⁰ čini se da su do 11. IX zidali vrata ili kulu. Na takav zaključak upućuju podaci o radu pomoćnih radnika koji su 12. VIII uz njih lomili kamenje u porušenim kućama, a od 13. VIII nosili kamenarima vapno i kamen.⁵¹ Osim spomenutih i drugi kamenari, Nijemci magister Toma, njegov brat Matija, Hans i Pongrac lome 2. i 3. VIII kamenje⁵² u porušenim kućama a zatim 10 dana u brdima kraj Gračana.⁵³ 21. i 22. VIII samo Matija i Pongrac kopaju zemlju iz temelja Mesničkih vrata, dok su ostali otputovali kući — Toma u posjete, a Hans da dovede nove kamenare.⁵⁴ 24. VIII Toma i Hans nalaze se u Gradecu i drugog dana nastavljaju posao, pa do 4. rujna šest kamenara zida 8 dana Mesnička vrata uz pomoć četiri Kranjca koji miješaju vapno i donose kamenje.⁵⁵ Budući da o radovima koji su izvedeni 1557, nalazimo podatke u 3 registra izdataka tridesetinskog novca, isti su radovi u nekoliko slučajeva dvostruko ubilježeni i isplaćeni,⁵⁶ a novac su vjerojatno prisvojili oni koju su u ime općine obavili spomenute isplate.

Radovi na utvrđivanju nastavljeni su još intenzivnije 1558. Doduše, 30. aprila Petar kamenar i dvojica njegovih drugova zidaju kanal u Kamenim

»Fractores vero lapidum apud moniales et eorundem ad portam carnificum compor-tatores« (XIII, 263—265).

⁴⁶ XIII, 304, 305.

⁴⁷ 12. VII 1557. pomaže im 6 radnika. Radnici koji nose vapno i kamen isplaćeni su 15. VII za dva dana rada sa spomenutim kamenarima (Registar II iz 1557). I prema Registru III iz 1557, Laurenciju iz Samobora i njegovu sinu Luki, Ivanu iz Brežica i Jurju Velikom isplaćeno je 12. VII 12 fl. i to prema ugovoru o zidanju novih Mesničkih vratiju, koji su kamenari sklopili s varoškim sucem. Njima su pomagali radnici noseći kamenje i cement. Spomenutih kamenarima isplaćeno je 20. VII 40 d. za lomljenje kamenja u Mesničkim vratima, a 23. VII još 4 fl. Od 28. VII do 4. VIII Laurencije, Luka i Juraj primili su po 1 fl. a Ivan iz Brežica 83 d. 2 b. Možemo pretpostaviti da su radnici do 15. VII pomagali kamenarima u zidanju temelja nove kule, ali već 15. VII kamenari rade na temelju Mesničkih vratiju (Registar I iz 1557).

⁴⁸ 4 kamenara lome 24. VII kamenje u ruševnim kućama (XIII, 304).

⁴⁹ XIII, 304, 305. Kroz to vrijeme pomoćni radnici nose kamen i vapno a kamenari zidaju vrata ili kulu. Prema Registru II iz 1557, od 23. VII do 4. VIII je isplaćeno: Ivanu Hansu iz Brežica 1 fl. 88 d. 2 b., Laurenciju i Luki 4 fl., a Jurju Velikom 2 fl. (XIII, 356—357).

⁵⁰ Među kamenarima je spomenut i neki Jakob. Kamenarima je isplaćeno 56 d. 2 b. (XIII, 305). I ta isplata je dvostruko knjižena (XIII, 352).

⁵¹ Registar I, II i III iz 1557.

⁵² 1. VIII plaćeni su Mihajlo pileator za 4 dana, Kranjci M. Letec, H. Bruz i B. Zorman za 5 dana, J. Zernjak za tri dana; oni su također lomili kamenja, ali nije navedeno na kojem mjestu (XIII, 265, 266).

⁵³ XIII, 266, 267. U tom su im poslu pomagali koloni iz Gračana, kojima je po nalogu starih sudaca isplaćeno 1 fl. 80 d. (XIII, 267).

⁵⁴ XIII, 267.

⁵⁵ XIII, 268, 269.

⁵⁶ Prema Registru II iz 1557, isti kamenari kao i u Registru I iz 1557. počeli su 6. VII kopati temelje Mesničkih vrata uz pomoć 6 radnika Kranjaca. I kamenarima i radnicima iskazana je ista plaća u iznosu od 10 d. na dan. Oni su taj posao radili od 7 do 10 VII (XIII, 301, 302).

vratima,⁵⁷ ali od 23. svibnja do 3. lipnja spomenuti Petar zida s Jurjem Velikim i kamenarom Matijom »pavimentum platee ciuitatis ad portam carnificum«.⁵⁸ Njima pomažu i dva pomoćnika kamenara i 6 radnika Kranjaca,⁵⁹ »qui vetus pauimentum effoderunt ac lapides et arenam eisdem administrarunt«.⁶⁰ Od 29. VII do 2. VIII četiri kamenara, kojih imena nisu upisana u računima tridesetine, lome kamenje u ruševnoj kući Petra krojača. Vjerojatno isti kamenari lome kamenje od 3. do 13. i. mj. u brdima kod Gračana, a u tom im poslu pomažu četiri radnika 9 dana.⁶¹ Kamenje iz porušenih kuća i iz brda kraj Gračana služi kao građevni materijal kod izgradnje, u prvom redu, Mesničkih vratiju i kule, a koloni iz Gračana prevoze ga uz nagradu na gradilište. Čini se da isti kamenari 16. i 17. VIII rade na iskopu zemlje iz temelja Mesničke kule, a 1. IX na istom poslu u Mesničkim vratima.⁶² Kamenari su 4. X bili isplaćeni za lomljenje kamenja u brdima. Glavni kamenar, magistar Toma Nijemac, nazivan u izvorima »prefectus lapicidarum«, vršio je nadzor nad svim kamenarskim poslovima. Često se u računima navodi da je on za svoj posao primio plaću, ali se ne obrazlaže karakter toga posla, osim u slučajevima kada Toma sam ili s ostalim svojim drugovima lomi kamenje bilo u gori kraj Gračana ili u porušenim kućama. Prema поближе nepoznatom ugovoru, kamenar Toma preuzeo je vjerojatno neke određene poslove, a prilikom povremenih isplata ti su izdaci obrazloženi samo riječima: »in suum salarium«, »in solucio-nem suam« ili »in sortem laborum suorum«.⁶³ Nadalje, Toma je prema isplata-tama od 2. X 2 dana sa 7 kamenara lomio kamenje u brdima, a sam je isti posao radio još 12 radnih dana.⁶⁴

⁵⁷ XIII, 308.

⁵⁸ XIII, 308, 309.

⁵⁹ Usporednim prikazom Registra I iz 1558. i Registra II iz 1558. uočavamo da su neki radovi dvostruko knjiženi, ali uočavamo i neke razlike. Prema Registru I kamenar Petar je radio 8 dana, Juraj 8 dana, Matija 3 dana, a njihovi pomoćnici svaki po 7 dana. Prema Registru II, Petar je radio 8 dana, Juraj 4, a Matija 5 dana. Razlika je i u broju radnih dana kod pomoćnika, za koje znamo da se zovu Martin i Marko, kao i u broju radnih dana radnika. Majstori kamenari plaćeni su s 12 kruc. na dan, njihovi pomoćnici s 10 kruc., a radnici s 10 d.

⁶⁰ XIII, 309.

⁶¹ XIII, 310, 311.

⁶² XIII, 313, 381. Prilikom isplate upisano je da je svaki primio po 16 kruc. Međutim, svaki je primio samo 10 kruc. (XIII, 381).

⁶³ XIII, 313–315, 318, 320, 363–365.

⁶⁴ Za rad s kamenarima na lomljenju kamenja u brdima kraj Gračana isplaćeno je Tomi 24. X 1 fl. 6 d. 2 b., a povrh toga za njegov vlastiti rad na istom poslu još 1 fl. 60 d. (XIII, 320). Iste isplate su ponovo knjižene s istim iznosima, ali je navedeno da je Toma s kamenarima radio na porušenim kućama (XIII, 386). Prema Registru I iz 1558, isplaćeno je Tomi od 20. VIII do 3. X 17 fl. Nakon 9. XII Toma je primio još 14 fl. 70 d. (XIII, 313, 314, 316, 318–320). Iznos isplaćen 2. X 1558. knjižen je dvostruko (XIII, 381). Osim toga, od 10. VIII do 16. X isplaćeno mu je 15 fl. 90 d. u većini slučajeva »in sortem laborum suorum« (XIII, 362–365), a od 4. X do 25. X 3 fl. 34 d. Tomi kamenaru isplaćeno je ukupno 53 fl. 60 d. 2 b. U toj svoti je isplaćen i dio novca koji pripada ostalim kamenarima, a njima je sam Toma isplaćivao dogovorene iznose. Zbog toga od 22 — 30. VIII nalazimo podatke da su P. Sergulin i P. Kocijančić nosili kamenarima veliko kamenje, ali se ne može utvrditi što kamenari rade. U IX mjesecu isplaćen je M. Černi, koji je tri dana nosio kamenarima veliko kamenje »in porta« (XIII, 363). Međutim, jedan podatak kaže da je 1558. zidan i bedem koji je vjerojatno trebao da vrata poveže sa starim varoškim zidom. Naime, u računima izdataka upisana je isplata

Prilikom obrazloženja isplate za četvoricu kamenara 16. VIII 1568. naročito je naglašeno da su oni ponovo radili na iskopu zemlje iz »fundamenti noue turris ad portam de macellis«, jer su radovi na tom objektu započeli još 1557. Zbog odronjavanja zemlje u njene temelje kamenare su zamijenili grabari kao jeftinija radna snaga, pa su magister Martin i njegovi drugovi od 18. VIII do 22. VIII iskopali 29 klaftera zemlje iz temelja nove Mesničke kule. Od 1. IX oni ponovo kopaju zemlju iz temelja Mesničkih vratiju i to 8 klaftera, a pomaže im M. Kolarić, sa svojom grupom, koji je iskopao 6 klaftera zemlje. Od 25. IX do 6. X rade na sličnim poslovima u Mesničkoj kuli i vratima grabari H. Bruz, T. Turk, Z. Zorman, I. Letec i dr. Tim grabarima nije kao inače plaćano po klafteru, nego je svaki od njih dobivao 10 d. na dan.⁶⁵

Međutim, najveće i najznačajnije radove obavili su 1558. brojni grabari i pomoćni radnici iskapajući zemlju za obrambeni opkop smješten ispred Mesničkih vratiju. Odlukom suca, prisežnika i starih sudaca rukovodi tim radovima, uz mjesečnu plaću od 4 fl., magister Dominik Kranjec koji je bio »prefectus et positor fundamenti fossati«. Od 23. V do 24. IX isplaćena su mu 24 fl.⁶⁶ Sličnom odlukom primljen je 8. VI i magister Martin »in officium directionis fossati«, a i on se u izvorima najčešće naziva »prefectus fossure«. Njegova mjesečna plaća iznosila je 4 fl., a svoj je posao u toj godini obavljao 7 mjeseci manje 8 dana.⁶⁷ Prema konačnom obračunu, kroz to mu je vrijeme trebalo isplatiti 26 fl. 93 d. 1 b.; postepeno je isplaćeno 12 fl., a 31. XII i razlika u iznosu od 14 fl. 93 d. 1 b.⁶⁸

Spomenuti Dominik Kranjec započeo je 23. V s 10 Kranjaca kopati temelje opkopa⁶⁹ ispred novih Mesničkih vratiju. Doduše, već u oktobru 1557. neki grabari su iskopali 53 klaftera zemlje u tom opkopu, pa je u maju 1558. prilikom nastavljanja tih radova upisano u računima: »inceptum est iam totaliter fodi«. ⁷⁰ Rad na kopanju temelja spomenutog opkopa trajao je do 31. XII; grabari su od 24. V isplaćivani po klafteru iskopane zemlje, a pomoćni radnici po danu.⁷¹ U tom su razdoblju grabari iskopali 3.139 klaftera zemlje.⁷² Pod rukovodstvom

od 11 fl. za Petra krojača, starijeg suca. Od njega je kupljeno kamenje jedne starije kuće »ad necessitatem muri« (XIII, 307); 4 kamenara rušila su tu kuću od 29. VII do 2. VIII (XIII, 310).

⁶⁵ I ti radovi knjiženi su u dva registra, pa je bilo i dvokratnih isplata. Magistru Martinu i drugovima isplaćena su 5 kruc. po klafteru, a ostalim grabarima po 10 d. na dan.

⁶⁶ XIII, 388.

⁶⁷ XIII, 387.

⁶⁸ XIII, 387, 388.

⁶⁹ XIII, 367.

⁷⁰ XIII, 269, 367.

⁷¹ Samo 1. VI zabilježeno je, da su 3 radnika izbacivala blato i vodu, ali njihova isplata nije upisana (XIII, 368, 369). Među grabarima isticao se neki M. Azeka magister fossure iz Olomouca, koji je sa svojim drugovima već u prosincu 1557. radio na opkopu (XIII, 269). On je u prosincu 1558. došao iz Križevaca i ponovo radio u opkopu (XIII, 386). Od 1557—59. isti posao su radili grabari, uglavnom domaći ljudi a među njima je bilo i varoških kmetova iz Gračana.

⁷² Svi klafteri nisu plaćeni po istoj cijeni. Iskop zemlje »in fundo lutoso« plaćao se 5 kruc. po klafteru a po toj je cijeni isplaćeno 737 klaftera. Iskop »in superficiei fossati« plaćao se 3 kruc, a po toj cijeni isplaćeno je 631 klafter. Ostalih 1771 kl. isplaćeno je po 4 krucifera.

tzv. »directores fossati«⁷³ ili »rectificatores fossati«, pomoćni radnici su drvenim batovima mrvili i ravnali zemlju u temelju opkopa ili izvezenu.⁷⁴ Broj onih koji su u jednom danu usitnjavali zemlju kretao se od 1—27 radnika, a ukupno su 1558. bila na tom poslu uposlena 303 radnika.⁷⁵

U toku izgradnje obrambenog opkopa obavljaju se i i drugi obrtnički radovi. Od 30. III do 7. IV tesari sijeku drva⁷⁶ za novi most kod Mesničkih vratiju.⁷⁷ Od 8. VI do 17. VI magistri tesari M. Mihel Nijemac i Grgur Kranjec rade na kanalu za odvod vode u opkopu, a od 13. VI tesari A. Glavinić, J. Martoloz i J. Turnar pomažu im u tom poslu. Nakon 25. lipnja magistri tesari izgradili su pomoćni most za izvlačenje zemlje iz opkopa, koji je u mjesecu srpnju popravljen.⁷⁸ Mihel i, vjerojatno, njegov drug Grgur ponovo 30. IX i 1. X rade na kanalu⁷⁹ u jarku,⁸⁰ a oni su, kao i ostali tesari, pored tih poslova popravljali tačke za izvlačenje zemlje iz opkopa i škrinje za prijevoz vapna.⁸¹

Radovi na jugozapadnom obrambenom sistemu Gradeca nastavljani su i 1559. Četiri kamenara lome 19, 29. i 31. VII kamenje u ruševnim kućama, a plaća iznosi po danu i pojedincu 10 krucifera.⁸² Njihova imena prilikom isplate

⁷³ Tim poslovima su rukovodili »directores fossati«. Njihova plaća po danu do 12. VII 1558. iznosila je 12 d. na dan, a od 16. VII isplaćivani su sa 16 d. po danu (MHZ XIII, 377).

⁷⁴ XIII, 370, 371, 373—376, 379, 380.

⁷⁵ XIII, 369—383.

⁷⁶ Za izgradnju mostova u jarku, za kanal i ostale varoške potrebe općina kupuje bolji građevni materijal u većim količinama (XIII, 307, 308, 310). Tako je na pr. od M. Sivolića iz Horogvice kupila 25 hrastovih greda, od M. Fratera iz Božjakovine 65 hrastovih greda, od M. Đurđevića iz Kraljevca 26 greda (XIII, 311, 316). Građevni materijal su dovozili i varoški koloni, a njima je plaćeno samo »pro bibalibus« (XIII, 310, 315, 361). Općina je također kupovala tačke, posude za nošenje vode i ostali potrebni alat za rad u opkopu (XIII, 308, 309, 378) ili ga je dala izraditi iz vlastitog željeza (XIII, 370). Gvozdeni alat popravljaju kovači Stjepan zvan Jezero, Klinović, Ivan i Martin; od njih općina kupuje lopate, motike i kram-pove potrebne za rad u velikom varoškom opkopu (XIII, 371, 376—378, 387). Međutim, kovač Martin obavlja 1558. dužnost prisežnika i vodi brigu i nadzor nad varoškim vinogradima (»procurator vinearum«, »vinitor«; XIII, 59). Ti su mu poslovi oduzimali dosta vremena, pa je zbog toga od općine dobivao i neku novčanu nagradu (I. Kampuš, Prilog poznavanju privrednog položaja zagrebačkog Gradeca u XVI st. na osnovu varoških računa prihoda i rashoda, Radovi FF Odsjeka za povijest 6, Zagreb 1968, 40).

⁷⁷ XIII, 307, 308, 318.

⁷⁸ Tesari J. Šlegel, J. Martoloz, Ivan tesar i N. Miklec pripremili su u srpnju 1558. most za izvlačenje zemlje iz jarka (XIII, 377).

⁷⁹ XIII, 370—372, 374, 376, 377, 382—383.

⁸⁰ U registru I iz 1558, pod 31. IX i 1. X, ubilježeno je da je tesar Mihel Nijemac, uz pomoć dvojice drugova, »aqueductile fossati asseribus circumdedit« (XIII, 318). U Registru III iz 1558, pod istim datumima, upisano je da je spomenuti posao obavio Mihel Nijemac s drugim Nijemcem, svojim drugom, uz plaću od 32 d. Uz njih 1. X radi i jedan pomoćni radnik. I ovdje se radi o dvostrukoj isplati istog posla (XIII, 382, 383).

⁸¹ XIII, 308, 314, 315, 374.

⁸² XIII, 391, 395, 396. U tiskom objelodanjenim tridesetinskim računima E. Laszowski je tačkicama naznačio izostavljene novčane iznose pojedinih isplata. Na osnovi takve oznake smatrao sam da neke pojedinačne isplate nisu iskazane prilikom sastavljanja tridesetinskih računa. Međutim, provjerivši originalne dokumente utvrdio sam da su stranice oštećene i da im nedostaju desni uglovi, ponajčešće u nekim tridesetinskim registrima. Po sačuvanim trgovima dobro se vidi da su u gornjem dijelu registra isplate bile upisane, a to potvrđuje i zbroj na koncu svake stranice,

nisu ubilježena, ali se čini da su isti kamenari i u srpnju lomili 7 dana kamenje u Gračanima,⁸³

O njihovu radu govore i drugi podaci. Od 4. X do 6. XI Toma Turk Nijemac pomaže 32 1/2 radna dana kamenarima i donosi im veliko kamenje. Njemu je 4. X isplaćeno 90 d., jer 9 dana kamenarima «in muracione grossos lapides [...] iuuit administrare».⁸⁴ U oktobru se zidaju i nova Mesnička vrata, ali o ostaloj

koji označava rekapitulaciju svih pojedinačnih isplata (Arhiv grada Zagreba, Registrum exitus pecuniarum tricesimalium libere regie ciuitatis Montisgrencensis Zagrabienensis; AGZRPT za 1557, 1558. i 1559. za vrijeme suca M. Zalatkijaja). Niže navodim stranicu iz Registra II iz 1559. s tim da sam umjesto izostavljenih iznosa u zagradu uvrstio one isplate koje su u istom registru uobičajene za navedenu vrstu posla (XIII, 396):

»31 die iulii iidem quatuor lapicide in eadem fraccione lapidum domus dirute fuerunt, quibus simili modo soluti sunt	fl...	(d. 53 b, 1)
Eodem die Michaeli Iwanychan pro aducendis 9 curibus cementi		(d. 90)
Eodem die Andreas Iwanchan duxit arene...		(d. 10)
Idem...		d. 10
Eodem die		d. 20
1. die mensis augusti...	fl. 2	
Eodem die...		d. 16
„ ...		d. 16
„ ...		d. 16
2. die augusti...		d. 24
Eodem die...		d. 24
„ ...		d. 8
3. die mensis augusti...		d. 36
Eodem die...		d. 8
„ ...	fl. 1	d. 30
Latus facit flor.	fl. 6	d. 61 w. 1

⁸³ Uz kamenare radi 6. VII 8 radnika kojima su isplaćena 22 d. Pod istim datumom ubilježeno je »iterum aliis tribus laboratoribus colonis«, koji su također lomili i nosili kamenje uz nagradu od 22 d. I kod prve isplate možemo pretpostaviti da se radi o kolonima, jer je radnicima zaposlenim na takvom poslu isplaćivano po 10 d. na dan (XIII, 301).

⁸⁴ XIII, 404. God. 1559. isplaćeno je Tomi Turku iz tridesetinskih novaca:

4. X	za 9	dana rada	90	den.
15. X	za 8	dana rada	80	„
25. X	za 8	dana rada	1 fl. 6	„ 2 b.
6. XI	za 7 1/2	dana rada	75	„

Ukupno: 32 1/2 dana 3 fl. 51 den. 2 b.

Turk je po danu dobivao 10 d., osim 25. X kada mu je po danu isplaćeno 10 kr. (XIII, 404, 405, 407, 408). Osim tih isplata, u izdacima varoških novaca iz 1559. zabilježeno je da je bilježnik Bridović 18. X (in festo beati Luce Ewangeliste) isplatio Turku 1 fl. 6 d. 2 b. za 8 dana, po 10 kr. na dan, »qui magistro lapicide iuuit in parando cemento noue magne porte de macellis« (XIII, 68). Navedena isplata istovetna je s onom koja je 25. X iskazana u računima tridesetine. Prilikom obrazloženja radova koje je Turk obavio 4. X ubilježeno je da je on kamenarima »in municione grossos lapides... iuuit administrare« (XIII, 404). Usporedivši taj podatak s onim od 18. X posumnjao sam u tačnost toga navoda i u izvornom tekstu utvrdio da rečenica glasi: »in muracione grossos lapides...« što, dakako, bitno mijenja njeno značenje (Arhiv grada Zagreba, Registrum exitus pecuniarum tricesimalium libere regie ciuitatis Montisgrencensis Zagrabienensis, in anno domini 1559, tercii videlicet iudicatus egregii Mathei Zalathnoky ad portam nouam carnificum et fossatum, ceterasque necessitates eiusdem ciuitatis factus; AGZRPT).

izgradnji, u kojoj je kamenarima bilo potrebno veliko kamenje, ne može se ništa pobliže reći jer su vijesti u izvorima veoma oskudne. Međutim, postavlja se pitanje zašto u tridesetinskim računima nema isplata za spomenute kamenarske radove. Odgovor nalazim u onim novčanim iznosima koje je od 3. I do 31. X kamenar Toma primio od općine.⁸⁵ On je i 1559. bio nadstojnik kamenara, a vjerojatno je i općina s njim ugovorila neke poslove, koje je Toma trebalo da uradi zajedno sa svojim drugovima. Zbog toga je i u obrazloženju njegovih isplata navedeno: »in suos et suorum lapicidarum solutionem«.⁸⁶ On je, dakle, primio novac za određene radove, među koje treba svakako uvrstiti i zidanje novih Mesničkih vratiju, i sam je isplaćivao kamenare svoje pomoćnike u tim poslovima.

U ožujku i travnju grabari su nastavili rad na opkopu i iskopali 247 klaftera zemlje.⁸⁷ Čini se da su oni završili taj posao, jer se prilikom preostalih isplata 1559. njihovi radovi više ne spominju. Štaviše i Martinu, nadzorniku opkopa, isplaćena je 9. II posljednja plaća.⁸⁸ Nadalje, još jedan podatak govori u prilog takvu mišljenju. Naime, u listopadu tesari rade na velikom novom mostu kod Mesničkih vrata,⁸⁹ a njegovoj se izgradnji moglo pristupiti tek onda kad su radovi na opkopu bili uglavnom završeni. Međutim, neki grabari rade na Gradecu i u mjesecu kolovozu. Oni su 4 dana izvozili zemlju i izbacivali vodu iz temelja novih vratiju.⁹⁰ Vjerojatno je i njihova izgradnja bila pri završetku, jer je 26. XI tesar M. Mihel plaćen sa 16 d. »pro rectificacione ianue in eadem porta«.⁹¹

U listopadu i. g. N. Miklec i M. Planinar pripremaju potpornje za novi most, a općina kupuje hrastove grede.⁹² Na njegovoj izgradnji radi 11 tesara od 15. X do 25. XI ukupno 99 dana.⁹³ Povrh toga, 8. i 9. XI 17 tesara siječe u

⁸⁵ Ukupno mu je isplaćeno 74 fl. 93 d. 1 b. (XIII, 388, 391, 392, 394, 396, 397, 399, 400, 402, 404—406). 8. VIII i 24. X isplaćene svote nisu ubilježene (XIII, 397, 407). Isplata od 26. I je dvostruko knjižena (XIII, 365).

⁸⁶ Prilikom isplate upisano je obrazloženje: »in suam conuencionem«, »in suum salarium« ili »in suos labores« (XIII, 391, 392, 394). O radovima koje kamenar Toma obavlja nije ništa pobliže navedeno u izvorima, osim u slučajevima kada on u brdima lomi kamenje. Kamenar Toma je 25. VII isplaćen za 24 dana rada u brdima, a 24. VIII za 35 dana (XIII, 304, 401).

U računima izdataka varoškog novca za 1559. Turku je 18. X na blagdan sv. Luke isplaćeno 1 fl. 6 d. 2 b. zato što je pomagao magistru kamenaru, vjerojatno Tomi, »in parando cementi« prilikom zidanja velikih Mesničkih vratiju (XIII, 82). Prema isplatama tridesetinskog novca, Turku je 15. X isplaćeno 80 d., jer je kamenarima »grossos lapides... iuit administrare« (XIII, 405). Iako se i ovdje radi o dvostrukoj isplati, vidimo da se u listopadu Mesnička vrata još uvijek zidaju.

⁸⁷ XIII, 389, 390.

⁸⁸ XIII, 388.

⁸⁹ XIII, 405.

⁹⁰ XIII, 397, 398, 401.

⁹¹ XIII, 408.

⁹² Od braće Malčića, I. Zokića, S. Godovčića iz Kraljevca kupljeno je 38 većih ili manjih hrastovih greda.

⁹³ XIII, 405—408. Izvori nazivaju taj most velikim mostom (XIII, 405). O njegovoj veličini može poslužiti podatak iz 1775. Antonije Gomerčić geometar spomenuo je u popisu mostova na teritoriju Gradeca 18 mostova, od toga 7 zidanih i 11 drvenih. Najdulji most, kao što vidimo i iz tog popisa, bio je most kod Mesničkih vratiju.

selu Otok drvenu građu potrebnu »ad superficiem pontis«⁹⁴ Pored poznatih tesara, koji su već ranije obavljali različite tesarske radove vezane uz izgradnju obrambenog sistema na Gradecu, sada su uposleni i novi majstori. Ivan Kranjec iz Ljubljane, Jansenti i Simon Kranjci⁹⁵ i G. Težak,⁹⁶ zajedno s M. Mihelom koji je bio »prefectus laboris noui pontis«⁹⁷ i drugima, grade novi veliki most.

Sliku o utvrđivanju Gradeca dopunjuje i pregled podataka o prijevozu građevnog materijala.

Godina	Kamenje dovezeno iz Gračana (kola)	Kamenje iz porušenih kuća (kola)	Šljunak sa Save (kola)	Vapno iz Gračana (kola)	Vapno iz Kamenih vrata (kola)	Cigle iz ciglane kola	Cigle iz crkve (kola)	Kamenje iz predgrađa (kola)
1557.	19	172	34	11	—	—	—	—
1558.	212	460	207	—	16	2	—	—
1559.	208	14	136	59	—	84	38	24
Ukupno	439	646	377	70	16	86	38	24⁹⁸

God. 1559. dovezeno je samo 14 kola kamenja iz ruševnih kuća, što u usporedbi s 1558. pokazuje da su kamenari završili u varoši taj posao. Kamen za

Pontes murati inveniuntur:

	Long.	Lat.	Orgiae quad.
Vlgo Kervavi Moszt dictus dimidium	2½	1⅔	3⅝
in Villicza	4½	2½	11
ibidem Alter	4	2⅔	10⅞
infra portam Lanionum	10	3	30
infra Sanctum Rockum	6½	3½	22⅜
infra collem Galsenicza dictus	6	3½	21
infra S. Spiritus	4½	3½	15⅜
Summa quadratarum			114⅜

(Acta consilii croatici 1776 CCXV D 71—170)

⁹⁴ 8. XI poimence su navedeni J. Martoloz, J. Slaninar i N. Miklec, a 9. XI G. Težak, P. Keres, F. Miklec, J. Martoloz, Ivan tesar, M. Slaninar. Drvena građa je 10. XI po Savi prebačena do Zagreba. Mornarima su isplaćena 4 d. (XIII, 408).

⁹⁵ Jednom se u izvorima navodi da su Kranjci, a drugi put da su Nijemci (XIII, 407, 408).

⁹⁶ G. Težak upisan je u poreznom popisu taxe iz 1553, ali uz njegovo ime nije označeno njegovo zanimanje (XIII, 27). Prvi put se javlja u isplati od 26. X 1559. prilikom tesarskih radova na novom mostu kod Mesničkih vratiju (XIII, 407). Koliko se vodilo računa o tom novom mostu, govori i bilj. od 18. X 1559. Naime, sudac M. Zalatkovi otputovao je s krojačem Stjepanom Varaljačem radi dike u Beč. Prilikom odlaska ostavio je dekanu Martinu Štitaru srebrni vrč da ga založi, »si necessitas ad edificium vel perfectionem pontis maioris porte ciuitatis de macellis et solutionem necessariam aliquam opus fieret et expensis deficeret«. Dekan Martin je založio vrč Tomi literatu Mikuliću za 10 talera tj. za 9 fl. 33 d. 1 b. (XIII, 258, 259).

⁹⁷ XIII, 408. Od novog mosta treba razlikovati vijesti o starom mostu Mesničkih vratiju. Njega su 1557. popravljali tesari Miklec, Hans i Glavičić, a 1558. A. Glavičić, J. Turnar i tesar Grgur. Da li se vijest od 7. VIII 1599. o velikom mostu Mesničkih vratiju, »qui corruerat in magna parte« a koji je popravio tesar M. Miklec, odnosi na stari most ili na prvu izgradnju novog mosta, ne može se tačno utvrditi.

gradnju 1559. pretežno se dopremao iz Gračana. Iz tabele se također vidi da se 1558. znatno povećao prijevoz različitog građevnog materijala i to kamena i šljunka. Cigle⁹⁹ se u većim količinama dopremaju na gradilište 1559, kada je dovezeno i 59 kola vapna, dakle dvostruko više nego u dvije protekle godine. Da bi osigurala proizvodnju cigala, općina je 3. VI 1557. sklopila ugovor s ciglarom Ivanom Hansom iz Libersčaka; on je primio 28 fl. za ciglarske radove.¹⁰⁰ Poslije njegove smrti obavlja iste poslove od marta 1558. majstor Andrija iz Novog Mesta. Prema sačuvanom ugovoru, varoški sudac i prisežnici obvezuju ciglara Andriju da se s porodicom nastani pokraj ciglane. Općina mu je obećala kuću s vrtom za stanovanje i ciglanu, nadalje peć za pečenje cigala te dovoljnu količinu drva i šljunka za njihovu proizvodnju. Osim toga obećala

Međutim, prije velikih radova na izgradnji novog mosta Mesničkih vratiju, koja je započela u listopadu, tesari A. Glavičić i J. Martoloz srušili su 11. IX 1559. most »in porta carnificum«. (XIII, 47, 354, 61, 362, 363, 403).

⁹⁸ Juraj Šćitar vozio je 15. i 20. VIII kamenje iz porušenih kuća, šljunak i cigle iz ciglane. Broj kola nije naveden pa taj prijevoz u tabeli nije iskazan (XIII, 363, 313, 314). Najviše prijevoza obavljaju varoški koloni, pa koloni iz Medvedgrada i nekih varoških građana. Prijevoz uglavnom velikog kamenja iz Gračana općina je plaćala 7 d. (XIII, 312, 313, 381—391) i 8 d. (XIII, 314, 315, 316, 319, 320, 392—406); kamenje iz porušenih kuća 3 d. (XIII, 312, 313, 317, 397); šljunak sa Save 10 d. (XIII, 312, 316, 317, 364, 393, 398, 400, 402); kola cigala 3 d. (XIII, 317); kola cigala 5 d. (XIII, 396, 397, 399), vapno iz Gračana 10 d. (XIII, 393, 397, 399).

⁹⁹ Prema zapisu u Registru izdataka tridesetinskog novca za 1557. ciglar Hans Kranjec doveden je po drugi put u varoš radi proizvodnje cigala za potrebe varoškog zida (XIII, 307). Prema ugovoru s njegovim nasljednikom Andrijom Grabličem iz Novog Mesta 1558. općina je utvrdila da će on proizvoditi i prodavati varoši i cigle za potrebe zida (XII, 381). Prema registru o prodaji cigala i građani su 1558. kupili veće količine cigala, vjerojatno crijepova, za svoje potrebe (XIII, 84, 86).

¹⁰⁰ Navedeni iznos isplaćen je iz tridesetinskih novaca (XIII, 307). Međutim, prema posebnom registru isplate, od 3. VI do 25. IX magister Hans ciglar je primio još 22 fl. 14 d. (XIII, 81—82). Prema ugovoru od 3. VI 1557, općina se obvezala da će za 1000 cigala »infra noualia frumenti« isplatiti Ivanu Hansu ciglaru 80 kruc. a »po-stea« 75 kruc. Povrh toga općina je preuzela obavezu da će dati prostoriju, peć i za nju dovoljno drva (XII, 336). Nadalje, za zidanje ciglarske peći isplaćeno je 1557. kamenarima P. Pertecu iz Novog Mesta i njegovu drugu Jakabu 17 fl. 60 d. Za izradu krova je nabavljen građevni materijal, a tesarima Mihajlu Kranjcu, njegovu drugu Grguru i A. Glavičiću isplaćeno je 4 fl. 25 d. za pokrivanje peći. Za ciglanu u kojoj su se sušile cigle kupljene su grede i ostali građevni materijal iz Ljubljane. Za pokrivanje ciglane četvorici tesara isplaćeno je 14 fl. (XIII, 300, 301). Prema Registru III iz 1557. tesarima koji su radili »in preparacione domus tegularie« isplaćeno je 2 fl. 80 kruc. Prisežnici koji su nadzirali njihove radove nagrađeni su s 20 d.

Prema ugovoru za podizanje peći za cigle P. Potecu (Pertecu) iz Novog Mesta i njegovu drugu Jakabu isplaćeno je 1558. 15 fl. 46 d. 2 b., a A. Glavičiću, N. Miklecu, J. Turnaru i J. Mlinaru 180 d. za pokrivanje peći (XIII, 359). Osim tih radova skop-ljen je ugovor s kamenarom Nikolom iz Kaptola, koji je za paljenje vapna i radove oko toga, zajedno s ostalima, dobio 37 fl. 88 d. U tu svotu uračunat je iznos od 11 fl. 88 d. koji je isplaćen radnicima za nošenje kamenja prilikom građenja peći za vapno, za dovoz drva, za danonoćno prisustvo kod paljenja vapnenice (XIII, 300). Prema Registru I iz 1557, za radove oko peći isplaćeno je kamenarima i radnicima 4 fl. 83 d., tesarima 30 d., kolonima iz Gračana 100 d., prisežnicima Marku zlataru, Mihajlu postolaru i Andriji Bontiću, koji su u lipnju 3 dana nadzirali radnike 30 d., a 30. VII Mihajlu klobučaru za isti posao 10 d. (XIII, 260, 263, 264). Prema Registru III iz 1557, kamenarima Nikoli iz Kaptola i Jakabu Vinogradaru iz Zelnice isplaćeno je 25 fl. za rad oko peći za vapno smještene u brdima u blizini Gračana. Radnicima koji su pomagali kamenarima, obično 10 do 15 na dan, i nosili kamen za vapnenicu isplaćeno je 12 fl. 15 d. Njihov rad nadzire po jedan prisežnik uz dnevnu nagradu od 10 d. U ra-

je unajmiti radnike koji će nositi cigle u peć, a ispečene iz nje iznositi.¹⁰¹ Od 28. III do 24. XII 1558. ciglaru Andriji su isplaćena 32 fl. 70 d.¹⁰² a 1559. 29 fl. 3 d.¹⁰³

činima nije uvijek ubilježeno ime prisežnika, ali se spominju Mihajlo postolar i Marko zlatar. Prisežnicima je za taj rad isplaćeno 1 fl. 60 d.

Interesantno je napomenuti da je među primicima u tridesetinskim računima za 1559. u vrijeme suca M. Zalotnokija iskazano da je Ivan Hans ciglar primio 10 kvarta prosa po cijeni od 30 d. za kvartu i 4 kvarte žita po 38 kruc. za kvartu (XIII, 259).

¹⁰¹ Prema ugovoru koji je 25. III 1558. sklopljen s magistrom Andrijom, općina se obvezala da će mu isplatiti 2 rajnska fl. za piće kad god i koliko god puta bude zapalio peć i nakon što bude završeno pečenje cigala u punoj ciglarskoj peći »ad tria orificia«. Nadalje, za iskop dovoljne količine zemlje za cigle kojima će majstor napuniti čitavu peć i zapaliti je, općina će u vrijeme paljenja peći dati majstoru za piće 50 ugarskih denara. Za hiljadu cigala potrebnih za zidine, i to »in forma qua priores facte sunt«, općina je plaćala ciglaru 1 rajnski fl., 1000 cigala »tegulae quadratae ad tecturam« trebalo je da isporuči za »una corona aurea« a 300 cigala za pločnik za 1 ugarski floren (XII, 381).

¹⁰² Navedena svota je isplaćena iz tridesetinskih novaca (Registar II iz 1558). Međutim, prema posebnom registru, Andrija ciglar je trebalo da primi još 20 fl. 39. d. Isplate po posebnom registru teku od 28. III do 24. VI. Iako su neke isplate u oba registra knjižene pod istim datumom, neki isplaćeni iznosi se ne podudaraju.

Isplate prema registru II iz 1558.

28. III	1 fl.
3. IV	80 d.
7. IV	3 „
9. IV	
17. IV	1 „ 50 „
18. IV	
23. IV	1 „ 60 „
30. IV	1 „
8. V	80 „
14. V	1 „ 20 „
20. V	1 „
23. V	2 „
25. V	50 „
3. VI	50 „
6. VI	2 „
7. VI	20 „
20. VI	1 „ 80 „
24. VI	40 „
28. VI	1 „ 30 „
3. VII	1 „ 20 „
5. VII	80 „
10. VII	1 „ 20 „
23. VII	1 „
14. VIII	2 „
16. VIII	1 „ 20 „
8. IX	1 „
24. IX	1 „
7. X	60 „
20. X	70 „
23. XII	60 „
24. XII	80 „

Isplate prema posebnom registru

(XIII, 82—84)

1 fl.
1 „ 6 d. 2 b.
3 „
21 d. 1 b.
1 „ 58 „
1 „ 60 „
1 „ 6 „ 2 b.
1 „ 6 „ 2 „
1 „ 6 „ 2 „
1 „ 6 „ 2 „
1 „ 6 „ 2 „
2 „ 12 „ 4 „
50 „
1 „ 50 „
2 „ 6 „ 2 „
40 „

Ukupno: 32 fl. 70 d.

20 fl. 39 d. 1 b.

Radovi na izgradnji obrambenog sistema nisu bili 1559. završeni. U toj godini ništa nije urađeno na Mesničkoj kuli koja je vjerojatno ostala u temeljima. Štaviše, o njenoj daljnjoj izgradnji nema nikakvih vijesti, jer nedostaju računi o izdacima tridesetinskog novca sve do 1577, dakle 16 godina, pa se ne može utvrditi da li su 1560. radovi nastavljeni i kada su oni u stvari završeni. Od 1577. do 1589. raspoložemo samo s pet tridesetinskih registara izdataka. Najveća svota u iznosu od 111 fl. 46 d. utrošena je 1577, a prema ostalim registrima isplaćeno je ukupno samo 148 fl. 83 d.¹⁰⁴ Iz tih novaca je 1578. popravljen veliki most kod Mesničkih vratiju i zid »sub porta carnificum«,¹⁰⁵ a 1584. pokrivena su sama vrata i kućica vratara.¹⁰⁶ Osim tridesetinskih novaca varoš je raspolagala i s drugim izvorima novaca koje je u pravilu trošila za podmirivanje svojih redovnih obaveza.¹⁰⁷ Iz tih novaca isplaćeni su 1560. J. Martoloz i M. Slaninar, koji su popravljali škrinje za prijevoz vapna i šljunka i obavili neke druge sitnije poslove.¹⁰⁸ Međutim, ni jedan od kamenara, grabara ili ostalih tesara, ranije zaposlenih na Gradecu, nisu spomenuti u tom registru izdataka. Naprotiv, općina je za zidanje neke napukle kuće isplatila 7. svibnja 24 d. kamenaru Primusu, koji nije radio pri izgradnji obrambenog sistema na Gradecu. I u varoškim izdacima¹⁰⁹ za g. 1590. nalazimo podataka o siječi drvene građe za veliki most kraj Mesničkih vratiju i njegovu popravku.¹¹⁰ U spomenutom registru iskazani su svi varoški izdaci, pa i tridesetinski.¹¹¹

Način knjiženja isključuje mogućnost da je navedeni majstor primao dva puta nagradu pod istim datumom. I ovdje kao i u drugim sličnim slučajevima riječ je o prisvajanju novca putem dvostrukih isplata.

¹⁰³ XIII 89. »Regestrum Andree tegulatoris super perceptionem pecuniarum« sadrži isplate iz 1559. i početka 1560. Isplate počinju s 29. I, a svi primici su do 1. IX upisivani u registar kao da ga je vodio sam Andrija ciglar (»...ego Andreas cziglar percepi in sortem...«); nakon toga datuma način upisivanja se mijenja (»...eidem czyglero dedi den X«). Čini se da je ciglara isplaćivao sam sudac M. Zalotnoki, a u njegovoj odsutnosti P. Bridović. Andriji je osim u novcu isplaćivano »in rebus« kao na pr. u suknu, ali također u prosu i mesu. Međutim, sve isplate iskazivane su u novčanim iznosima. Prema tom registru ciglar je primio 29 fl. 3 d. a u tu sumu je uračunato i onih 5 fl. 13 d. koje je Andrija primio od L. Bogdana. God. 1560. spomenuti ciglar je umro. »Feria quarta Ramispalmarum« (1560) je zadnji dan ubilježen u tom registru, kada je njegovoj ženi isplaćeno 20 d. (XIII, 84—89). Prema »Expense factae tempore iudicatus Mathei Zalotthnoky anno 1159.« (Registar III iz 1557) Andriji je od 3. I do 15. IV isplaćeno 8 fl. 40 d. 2 b., a u tu je svotu uključen i iznos isplaćen Ivanu Teletiću, koji je ciglaru Andriji dao sukno na kredit (XIII, 365—367).

Prema ugovornoj obavezi s ciglarom, općina je za ciglarsku peć morala nabavljati i drva. Prema spomenutim »Troškovima« iz 1559. »pro uno plaustro lignorum« plaćalo se od 8 do 12 d. Drvo su kupovali od građana i varoških kolona. Kao prodavači navode se u isplatama J. Banković, Fabijan literat, Simon iz Ljubljaničnice, koloni iz Gračana i drugi. Njima je za 22 kola drva isplaćeno 2 fl. 24. d. (XIII, 365, 366).

¹⁰⁴ Kampuš, Prilog poznavanju tridesetine, 215.

¹⁰⁵ XVI, 231.

¹⁰⁶ XVI, 254.

¹⁰⁷ O tome vidi: Kampuš, Prilog poznavanju privrednog položaja, 5—50.

¹⁰⁸ J. Martoloz je radio taj posao dva dana, a M. Slaninar samo jedan dan (XIII, 63). Tako su Martoloz i I. Jaker pokrivali kamenu mjeru pokraj crkve a jedan dan i školu (XIII, 74, 75), Martoloz i Slaninar postavili su i neke stupove u školi (XIII, 75), a Martoloz je nosio i neko općinsko pismo svećeniku Antoniju iz Brežica (XIII, 75).

¹⁰⁹ U varoškim izdacima za 1584. i 1588. spominje se nabava građevnog materijala za varoške mesnice i pokrivanje tih mesnica (XIII, 244, 277).

¹¹⁰ XVI, 315—317.

¹¹¹ Kampuš, Prilog poznavanja privrednog položaja, 34.

O novom Mesničkom tornju možemo sa sigurnošću govoriti tek u XVII stoljeću. Prema registru iz 1639, za njega su nabavljene hrastove daske, a po računima iz 1656. kada su »na turnu Mesnichkeh vratt vratta delali«,¹¹² kupljeni su i čavli.

*

Da zaključimo. Poznati najstariji nacrt zagrebačkoga Gradeca prikazuje utvrđeni izgled varoši u prvoj polovini XVI stoljeća. Stara Mesnička vrata, prikazana na tom nacrtu, nalazila su se na današnjem Griču nedaleko samostana opatica, a to i suvremeni izvori potvrđuju. Do njih se nalazio i stari Mesnički toranj, koji je, kao i vrata, dobio ime po općinskim mesnicama smještenim na zapadnom dijelu varoši u njenoj četvrtoj insuli. Uz toranj je prolazio zapadni gradski zid. Od najsjevernijeg dijela utvrđenog Gradeca, Popova tornja, tekao je zid Demetrovom ulicom i ivicom brda prema Mesničkoj ulici do Griča, pa preko Mesničkog tornja i vratiju do kule smještene u blizini crkvice B. D. Marije i dalje na južni zid, zatim do istočnog rta iznad današnje Duge ulice, pa današnjom Opatičkom ulicom do sjevernog rta kod Popova tornja.

Od 1557. do 1559. varoš je organizirala dogradnju obrambenog sistema Brojni majstori: kamenari, ciglari, tesari i grabari bili su angažirani na tom poslu. U toku tih radova iskopan je velik opkop ispred novih vratiju, koji je sa zapada trebala da brani nova kula na brežuljku iznad Tuškanca. Radovi na novoj Mesničkoj kuli započeti su već 1557. a intenzivno su nastavljeni i 1558. Koliko se na tom objektu radilo 1559, nije moguće utvrditi, jer se oni u isplata iz te godine izričito ne navode. U vrijeme intenzivne izgradnje od 1557 do 1559. kula nije bila dovršena. Možda je i sama općina odugovlačila s njenom izgradnjom, jer za sve poduzete građevinske radove nije, vjerojatno, imala dovoljno novaca. Ona je nastojala da se izgrade Mesnička vrata na raskršću između Mesničke i Streljačke ulice, velik opkop i most, a možda i prošire gradske zidine koliko je to bilo potrebno zbog položaja novih vratiju. Sve je to bilo vezano uz velike prethodne radove, uz rušenje starih vratiju, starog mosta, izgradnju nove ceste i dopremu velikih količina građevnog materijala kao i njegovu proizvodnju, što je općina uspješno organizirala. Međutim, stara Mesnička kula nije bila porušena i ona se i u drugoj polovini XVI st. spominje pokraj općinskih mesnica.

Na žalost, o završnoj fazi izgradnje obrambenog sistema zagrebačkoga Gradeca dokumenti se nisu sačuvali. Naime, od 1559. do 1577. nedostaju računi tridesetine, glavni izvori za izgradnju kula i bedema na Gradecu. O novom Mesničkom tornju, važnoj jugozapadnoj utvrdi Gradeca, nalazimo pouzdane vijesti u XVII st., a izgled nove varoši, nakon svih tih promjena, u Bužanovu akvarelu iz 1792.

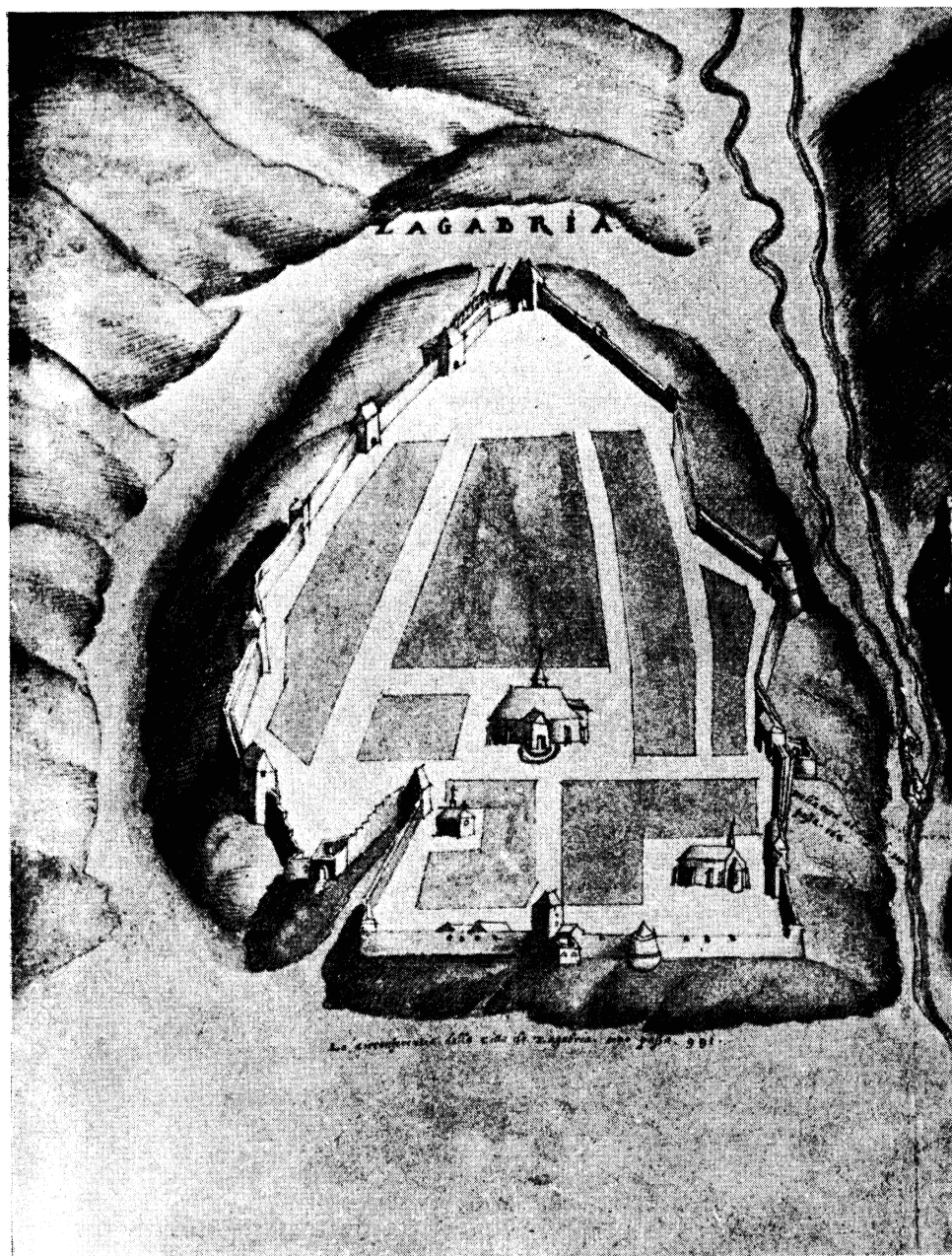
¹¹² XIX, 97, 100, 102, 202, 205. Izgradnjom Mesničke kule definitivno je završen zapadni obrambeni sistem na Gradecu. Na temelju danas poznatih izvora može se utvrditi da se od 1557—59. na jugozapadnom obrambenom sistemu u Gradecu obavljaju najveći radovi koje nadmašuju samo oni iz XIII st., kada su stanovnici od Tatara porušenog biskupskog Zagreba izgrađivali na brežuljku Gradecu dvadeset godina svoju novu utvrđenu varoš. Najstariji izgled Gradeca sačuvan je u nacrtu iz XIV st., iako su tokom stoljeća fortifikacije doživljavale određene promjene, pa su, među ostalim, izgrađena i mala vrata uz kraljevsku palaču. Bitne promjene u obrambenom sistemu zagrebačkog Gradeca izvršene su tek u drugoj polovini XVI st. kada su započeti ili izgrađeni ključni objekti na njegovu jugozapadnom obrambenom pojasu.

Zusammenfassung

Der bekannte älteste Entwurf des Gradec von Zagreb (der Oberstadt, stellt den befestigten Teil der Stadt in der ersten Hälfte des XVI Jhdts dar. Das alte Metzger-tor (»Mesnička vrata«) befindet sich auf diesem Entwurf auf dem heutigen Grič, unweit des Nonnenklosters. Das bestätigen die zeitgenössischen Quellen. Neben dem Tor befand sich auch der alte Metzger-turm (»Mesnički toranj«), welcher, gleich dem Tore, seinen Namen nach den Gemeindefleischereien erhalten hatte, die sich im westlichen Teil der Stadt, in seiner vierten insula befanden. Neben dem Turm erstreckte sich die westliche Stadtmauer. Vom nördlichsten Teil des befestigten Gradec, d.h. dem Pfaffenturm (»Popov toranj«), erstreckte sich die Mauer der Demeter Gasse (»Demitrova ulica«) entlang und am Rande des Berges, in der Richtung der Metzgergasse (»Mesnička ulica«) bis zum Grič und weiter über den Metzger-turm und das Tor bis zum Turm in der Nähe der kleinen Kirche der hl. Maria, dann auf die südliche Mauer bis zum östlichen Vorgebirge über der heutigen Langen Gasse (»Duga ulica«) und weiter die heutige Nonnengasse (»Opatička ulica«) entlang bis zum nördlichen Vorgebirge, d.h. bis zum Pfaffenturm.

Von 1557 bis 1559 hat die Stadt den Zubau des Verteidigungs-Systems beendet. Viele Meister — Steinmetze, Ziegler, Zimmerleute — waren bei dieser Arbeit beschäftigt. In Verlauf des Baues wurde eine grosse Schanze vor dem neuen Tor gegraben. Der neue Turm am Hügel oberhalb von Tuškanac sollte diese Schanze vom Westen verteidigen. Die Arbeiten am neuen Metzger-turm begannen schon 1557 und wurden 1558 intensiver betrieben. Man kann nicht feststellen, wieviel daran im J. 1559 gearbeitet wurde, weil diese Arbeiten bei den Auszahlungen nicht ausdrücklich erwähnt werden. Zur Zeit des intensiven Baues (1557—59) wurde der Turm nicht beendet. Vielleicht hat die Gemeinde den Bau selbst verzögert, weil sie für alle begonnenen Arbeiten wahrscheinlich nicht genug Geld hatte. Sie bemühte sich das Metzger-tor an der Wegkreuzung zwischen der Metzgergasse und der Streljačkagasse (»Streljačka ulica«), die grosse Schanze und die Brücke zu bauen und vielleicht auch die Stadtmauern zu erweitern, insofern dies wegen der Lage des neuen Tores notwendig war. Alles hing von den vorausgehenden Arbeiten ab: der Zerstörung des alten Tores und der alten Brücke, des Baues der neuen Strasse, der Zufuhr und der Produktion des Baumaterials. Die Gemeinde hat alle diese Arbeiten mit Erfolg organisiert. Der alte Metzger-turm wurde jedoch nicht zerstört und wird noch in der zweiten Hälfte des XVI. Jahrh. neben den Gemeindefleischereien erwähnt.

Lieder sind die Quellen über die Endphase des Baues des Verteidigungs-Systems des zagreber Gradec nicht erhalten. Für die Jahre 1559—77 fehlen nämlich die Rechnungen für den Dreissigsten, — die Hauptquelle für den Bau der Türme und der Wälle. Der neue Metzger-turm, die wichtige Befestigung des Gradec im Südwesten, wird in den Quellen des XVII. Jahrh. bezeugt und das neue Aussehen der Stadt nach allen Änderungen können wir im Aquarell Bužans aus dem J. 1792 feststellen.

Nacrt Gradeca iz 30-ih godina XVI stoljeća.
(National Bibliothek, Wien.)

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXI—XXII

1968—69

Redakcioni odbor

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB